

DEÜ. İLAHİYAT FAKÜLTESİ,
İZMİR İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI

ve
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
İZMİR İL MÜFTÜLÜĞÜ
İşbirliğiyle Düzenlenen

HAZRETİ ALİ -SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ-

24-25 Ekim 2007

İZMİR - 2009

Hz. Ali'nin İslam Ceza Hukuku Alanında Dikkat Çeken Bazı Görüş ve Uygulamaları

Doç. Dr. Hüseyin ESEN*

Giriş

Bu çalışma, Hz. Ali'nin (ö. 40/661) ceza hukuku alanında, yaşadığı dönemde adaleti gerçekleştirmek adına belirttiği görüşlerinden ve verdiği kararlarından dikkat çeken bazı örnekler sunup onları değerlendirmeyi ve böylece Hz. Ali'nin (r.a.) fikhî açıdan ve özellikle ceza hukuku açısından anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Seçtiğimiz örnekler zina, zina iftirası, livâta (homoseksüellik), hırsızlık, içki içme, zındıklık (irtidat), kısas-diyet konuları ile genel suç ve ceza konularını kapsamaktadır. Temel kaynaklarımız, ehlisünnetin kabul ettiği hadis kaynakları ve fıkıh kitaplarıdır.

Hz. Ali'nin fikhî yönünü ele alan müstakil çalışmalar olarak şunları tespit ettik:

1- Muhammed Ravvâs Kal'acî, *Mevsûatü Fıkhî Ali b. Ebî Tâlib*, Dimaşk 1403/1983, 648 sayfadır. (Çeviri: Yusuf Özbek, *Hz. Ali İlmihali*, İstanbul, Ocak Yayıncılık, 2005. 872 sayfadır).

2- Abdullah b. Süleyman b. Ali el-Abdülmün'im, *Fıkhü emîri'l-mü'minîn ali b. ebî tâlib fi'l-hudûdi ve'l-cinâyâti ve eseruhû fi't-teşrîi'l-cinâiyyi'l-islâmî*, Câmiatü Nâyif el-Arabiyye Li'l-Ulûmi'l-Emniyye'de hazırlanmış Master tezidir. Riyad, 1425/2004. 183 sayfadır.

3- Hamid Câmi, *Ali b. ebî tâlib hâkimen ve fakîhen*, 2 cilt, Kahire, Vezaretü'l-Evkaf, 1424/2003. 373+406 sayfadır.

4- Muhammed Takî Tüsterî - Cafer Tüsterî, *Kazâu emîri'l-mü'minîn ali b. ebî tâlib aleyhi's-selâm*, 11. Basım, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbua, 1992. 321 sayfadır. Şii bir kaynaktır.

5- Muhammed Reyşehrî, *Mevsuatü'l-imâm ali b. ebî tâlib : fi'l-kitâb ve's-sünne ve't-tarih*, 12 cilttir. Beyrut, Dârü'l-Hadis, 2000/1420. Genel bir çalışma olmakla birlikte Hz. Ali'nin fikhî yönü de ele alınmıştır. Şii bir kaynaktır.

6- Ahmet Yaman, "Bir Müctehid Fakih Olarak Hz. Ali", *Hayatı Kişiliği Ve Düşünceleriyle-Hz. Ali Sempozyumu Tebliğ Ve Müzakereleri* (08-10 Ekim 2004 Bursa). Yay. haz. M. Selim Arık. Bursa İl Müftülüğü & Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa, 2005.

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, esen71@yahoo.com

I- HZ. ALİ'NİN KADILIĞI

Hız. Ali (r.a.), çocukluğundan itibaren her zaman Hız. Peygamberin (s.a.v.) yanında bulunmuş ve çeşitli vesilelerle Hız. Peygamberin, kendilerine danıştığı sahabenin önde gelenlerinden biri olmuştur. Hız. Ali, Hız. Peygamber tarafından Yemen'e kadı olarak gönderilmiştir. Bu hadiseyi Hız. Ali (r.a.) şöyle anlatıyor:

"Rasûlullah (s.a.v.) beni Yemen'e kadı olarak gönderdi. O sıralarda henüz yaşım küçüktü, kazayı (hüküm vermeyi) bilmiyordum (Beni takviye için): "(Sen tereddüt etme, git! Bu vazife için) Allah kalbine hidayet koyacak ve delili de sâbit kılacak. Yanına iki hasım geldiği vakit, birinciyi dinlediğin gibi, diğerini de dinlemeden sakın hüküm verme. Böyle yapman (daha isabetli) karar vermen için gereklidir!" buyurdular. Hız. Ali devamla der ki: "Ondan sonra hep kadılık yaptım. Henüz, bir kerecik olsun hükümde tereddüde düşmedim."¹

Hız. Peygamberin görevlendirmesiyle kadılık görevini yerine getirenlerden Hız. Ömer, Hız. Ali ve Hız. Muaz b. Cebel için "Kudât-ı Rasûlillah = Peygamberin kadıları" tabiri kullanılır.² Hız. Ali, kendinden önceki üç halife Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman'ın halifelikleri sırasında da, çeşitli konulardaki görüş ve eleştirileriyle hep kadılık faaliyetlerini yürütmüştür.³ Bazı kaynaklar Hız. Ali'nin, önceki üç halife dönemindeki faaliyetlerini fiilî durum bakımından "Kâdi'l-kudâtlık (baş kadılık) görevi" olarak nitelemektedirler.⁴ İslam tarihinde "Kâdi'l-kudâtlık" kurumu resmî olarak, daha sonra Abbasiler döneminde ortaya çıkmıştır.⁵

Hız. Ömer şöyle demiştir: "En isabetli hüküm verenimiz Ali idi".⁶ Hız. Ali de: "Benim yanımda olan ancak Allah'ın kitabı veya müslüman bir adama verilen anlama ve sezme kabiliyetidir"⁷ diyerek Allah'ın kendisine lütfettiği ilim, hikmet, akıl, idrak ve sezgi gibi nimet ve imkânları dile getirmişdir.

II- HZ. ALİ'NİN VERDİĞİ HÜKÜMLERİN AZLIĞININ SEBEPLERİ

İslam'ı ilk kabul eden kişilerden biri olarak çocuk yaşında müslüman

1 Ebû Dâvud, Akdiye 6, (3582); Tirmizî, Ahkâm 5, (1331); İbn Mâce, Ahkâm 1, (2310).

2 Kettânî, et-Terâtibü'l-İdâriyye, I, 256-258.

3 Bu konuda bazı örnekler için bkz. Muvattâ, Talâk, 43, (2, 572).

4 Algül, Hüseyin, İslam Tarihi, II, 546.

5 Abbasi halifesi Harun Reşid (ö. 193/808), ilk Kâdi'l-kudât olarak Ebû Hanife'nin öğrencisi Ebû Yûsuf'u atamıştır.

6 Buhârî, Tefsîr, 2/6; Tirmizî, Menâkıb (3793, 3794).

7 Buhârî, İlim, 39.

olmuş,⁸ Hz. Peygamberle arasında yakın akrabalık bağı bulunmuş, liderlik özelliği ve aklî melekelerinin gelişmişliği bakımından etrafındakilerden takdir toplamış olmasına rağmen, hüküm verme (kadâ) konusunda, Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbâs gibi sahabeyle karşılaştırıldığında, Hz. Ali'ye ait pek az hükmün kaynaklarda yer aldığı görülmektedir. Hz. Ali'nin verdiği hükümlerin azlığını başlıca şu sebeplere dayandırmak mümkündür:

1- Hz. Ali'nin halifeliği kısa sürmüştür. Önceki halifelerden Hz. Ebû Bekir 2 yıl, Hz. Ömer 10 yıl ve Hz. Osman 12 yıl halifelik yapmış, Hz. Ali ise yaklaşık 6 yıl halife olabilmıştır.

2- Hz. Ali'nin nispeten kısa olan halifelik dönemi, istikrarsızlığın hüküm sürdüğü ve çeşitli kargaşaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Öyle ki Hz. Ali döneminde, Cemel (36 h.) ve Sıffin (37 h.) olayları yaşanmış, Nehravân'da da (38 h.) Hâricîlerle karşı karşıya gelinmiştir. Böyle karışık bir ortamda Hz. Ali, büyük şehirlere kendi kadılarını gönderme imkânı bulamamıştır. Hz. Ali'nin tayin ettiği tek kadı, Ebü'l-Esved ed-Düelîdir. Ancak Hz. Ali daha sonra onu görevinden azletmiştir.

3- İnsanlar, Hz. Ali'ye yönelik muhabbet veya öfkeleri nedeniyle büyük guruplar halinde ayrılmış ve bunlardan bazıları muhabbet veya öfkede aşırıya gitmiştir. Öyle ki aşırı öfkeli olanlar (Hariciler), Hz. Ali'yi kötülemek ve zayıf düşürmek için; buna karşın Hz. Ali'yi aşırı sevenler (Şia) de onu yüceltmek için türlü yollara başvurmuşlardır. Hz. Ali'nin lehinde veya aleyhindeki bu aşırılıklar nedeniyle, İslam âlimlerinin Hz. Ali'ye nispet edilen rivayetleri ihtiyatla karşıladıkları ve bunların delil olarak alınıp alınamayacağı hususunda titiz davrandıkları⁹ görülmektedir. Şimdi Hz. Ali'nin ceza hukuku alanındaki bazı görüş ve uygulamalarına geçebiliriz.

III- ZİNA

A- ZİNA SUÇU ŞAHİTLER, İKRAR VEYA HAMİLELİKLE İSPAT EDİLİR

Hz. Ali şöyle demiştir: "Zina iki türdür; Gizli zina ve açık/alenî zina. Gizli zina, şahitler tarafından ispat edilen zinadır. Gizli zinada önce şahitler, sonra devlet başkanı, sonra da diğer insanlar taş atarlar (recm). Açık

8 Hz. Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v.) pazartesi günü gönderildi. Hz. Ali (r.a.) da Salı günü namaz kıldı." Tirmizî, Menâkıb, (3730).

9 Mesela İbn Sîrîn, Hz. Ali'den (r.a.) yapılan rivayetlerin çoğunun uydurma ve yalan olduğu görüşündeydi. Bkz. Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb, 9. Ancak Hz. Ali'den, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e muhalefet ettiğine dair rivayetlerin Râfıza ve Şia'dan kaynaklandığı söylenmiştir. Hz. Ali'den gelen fıkhi hükümlerle ilgili rivayetlerin ise bu eleştirinin dışında kaldığı çünkü bunların güvenilir (sika) kişiler tarafından aktarıldığı ifade edilmiştir. Bkz. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, II, 339-340.

*zina ise hamileliğin ortaya çıkması veya ikrardır. Açık zinada önce devlet başkanı taş atar.”*¹⁰

Hz. Ali'nin bu sözünün iki önemli anlamı vardır:

1- Hz. Ali'ye göre zina suçu, evli olmayan bir kadının hamile olduğunun ortaya çıkmasıyla sabit olabilir. Bu görüş Hanefiler, Şafiiler ve Hanbelîler tarafından kabul edilmez. Çünkü onlara göre şüpheye dayalı veya cebir-tehdit (ikrah) sonucu bir ilişki yaşanmış olabilir. Bu tür ilişkiler, zina suçunu oluşturmaz. Ancak Malikiler, Hz. Ali ile aynı görüştedirler. Onlara göre, evli olmayan bir kadının hamile olduğunun görülmesi ile zina suçu sabit olur. Kadının kaçırılma ve tecavüz gibi bir iddiası varsa, bunu doğrulayacak delil sunması istenir, mesela bağırıp yardım istemelidir.¹¹

2- Zina suçunun şahitle ispatı halinde ilk taşı şahitlerin atmasının istenmesi, şahitliğin teyidi açısından önemlidir. Devlet başkanının atması, başkan sıfatıyla infazı başlatması açısından önemlidir.

İkrarla sabit olan zina suçu konusunda da şu rivayet vardır: Ebû Habibe derki: “Hz. Ali'ye gittim ve dört defa “ben bir kötülük (zina) işledim, bana hadd cezasını uygula” dedim. Hz. Ali dört defa beni reddetti. Sonunda şöyle dedi: Ey Kanber, kalk buna yüz sopa vur. Ben dedim ki: Ben köleyim. Hz. Ali, ben dur diyene kadar vur, dedi. Nihayet elli sopa vurdu”.¹²

B- BİR ELBİSE (ÖRTÜ) İÇİNDE BULUNAN ERKEK VE KADINA SOPA CEZASI UYGULANIR

Bir rivayette şöyle geçer: “Hz. Ali, bir elbise (örtü) içinde yakalanan erkek ve kadından her birine yüz sopa vururdu.”¹³ Bu rivayette geçen yüz sopa ifadesi, muhsan olmayanlar için öngörülen yüz sopayı akla getiriyorsa da, rivayette “had” ifadesi geçmediğinden, bu yüz sopanın ta'zîr mahiyetinde olması da muhtemeldir. Aşağıdaki rivayet de bu yorumu desteklemektedir.

Başka bir rivayette şöyle geçer: Üç kişi, bir erkekle kadının zina ettiğiğine dair şahitlik yaptılar. Dördüncüsü ise; bu ikisini bir elbise içinde gördüğünü söyledi ve bu hal zina ise öyledir, dedi. Hz. Ali, şahitlik yapan üç kişiye (zina iftirası cezası olan 80) sopa vurdu. Erkekle kadını da ta'zîr etti.¹⁴ Bu rivayet aynı zamanda zina suçunun ispatı için dört şahit gerektiği, dört şahit tamamlanamazsa şahitlerin zina iftirası cezasına çarptırılacaklarını da ifade eder.

10 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 559; Abdürrezzâk, Musannef, VII, 327.

11 el-Mevsûatü'l-fikhiyye, “Zina”, XXIV, 42-43.

12 Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 423.

13 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 401; İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 493.

14 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 385.

C- İLİŞKİ HALİNDE YAKALANAN KADIN VE ERKEK, EVLİ OLDUKLARINI SÖYLERLERSE ZİNA CEZASINDAN KURTULURLAR

"Bir adamla bir kadın, ilişki halinde yakalanarak Hz. Ali'ye getirildi. Hz. Ali adama, bu kadının kim olduğunu sorduğunda adam: Amcamın kızı, evimdi baktığım üvey/yetim kız, diye cevap verdi. Adamın arkadaşları kadına hitaben: Bu adam benim kocamdır, diye söyle dediler. Kadın: Bu adam benim kocamdır, dedi. Bunun üzerine Hz. Ali adama: Hanımının elini tut, buyurdu."¹⁵

Başka rivayetlerde bu kızın çok miktarda malı olduğu ve adamın, velisi olduğu bu kızın büyüdüğü zaman kendisini beğenmeyeceğini düşünerek onunla evlendiğini söylediği belirtilir.¹⁶

İlgili rivayetlerin bütünü birlikte değerlendirildiğinde, muhtemelen velinin evlendirme yetkisini kullanarak velisi olduğu amcasının kızıyla evlendiği, bu evliliğe dayanarak ilişkiye girdiği, yakalandıktan sonra kızın evliliği onaylamasıyla da suçun oluşmasına mahal kalmadığı görülmektedir. Velinin evlendirmesi söz konusu olmasa bile, yakalanan kişilerin nikâh yaptıklarını ifade etmeleri halinde, Hanefilere göre şahit bulunmaması gerekçesiyle fasit bir nikâh akdinden bahsedileceğinden, akit şüphesi nedeniyle faillerin zina suçundan dolayı had cezası uygulanması söz konusu olamamaktadır. Ancak bu kişilerin en az iki şahit bularak nikâhı sahih hale getirilmeden ilişkiye devam etmeleri helal görülmemiştir.¹⁷

D- MAHALDE ŞÜPHE VARSA ZİNA SUÇU OLUŞMAZ

"Şam bölgesinden bir adam, büyük kızını bir adamla evlendirmişti. Ancak yanlışlıkla yaşça daha küçük olan kızını zıfaf için damada gönderdi. İkisinin ilişkiye girmesinden sonra, yanlışlıkla küçük kızın gönderildiği anlaşıldı. Durum Hz. Muaviye'ye intikal ettirildi. Hz. Muaviye, durumu etrafındakilere danışırken, Hz. Ali'yi tanıyan bu kişiler, sorunlarını Hz. Ali'ye arz etmek istediklerini söylediler. Hz. Ali meseleyi dinledikten sonra şöyle dedi: İlişkiye girilen kızla yaşanan ilişki (şüphe sebebiyle) helal olduğu için, ilişkiye girilen kız, mehrini alır. Kızların babası, diğer kızın (büyük olanın) mehrini kendi cebinden karşılayarak kızı kocasına göndersin. İlişkiye girilen küçük kız, iddet beklesin. Râvi burada şu ilaveyi yapar: Zannediyorum Hz. Ali, kızların babasına sopa cezası uyguladı veya uygulamak istedi".¹⁸

15 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 568.

16 Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 459; Tahâvî, Beyânü Müşkili'l-âsâr, XIV, 188; İbnü't-Türkmânî, el-Cevheru'n-naki, VII, 121.

17 İbn Abidin, Reddü'l-muhtâr, IV, 24.

18 Yakın anlamda rivayetler için bkz. Abdürrezzâk, Musannef, VI, 252; Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 836-837.

Mahalde şüphenin ispatının epey zor olduğu muhakkaktır. Şu örnek, Hz. Ali'nin bu tür şüphe iddiaları karşısındaki hassasiyetini göstermektedir: *Bir kadın, (kılık değiştirerek) kendisini bir adamın câriyesine benzetti. Vakit geceydi. Adam da kendi câriyesi zannıyla onunla ilişkiye girdi. Durum Hz. Ömer'e intikal edince, onları Hz. Ali'ye gönderdi. Hz. Ali şöyle dedi: Erkeğin had sopasını gizlice, kadının had sopasını ise herkesin önünde vur.*¹⁹ Bu örnekte kasıtlı olarak hile yapıp erkekle zina eden kadının suçluluğu aşikârdır. Erkeğin cezalandırılması ise, muhtemelen gerekli dikkat ve özeni göstermemesinden kaynaklanmaktadır. Hz. Ali, erkeği de cezalandırarak, istismarların önüne geçmeyi amaçlamış olmalıdır.

E- ÂKİL OLMAYANA (MECNUN, DELİ) ZİNA CEZASI UYGULANMAZ

"Hz. Ömer'e (r.a.), zinâ etmiş olan deli bir kadın getirildi. (Recm edilemeyeceği hususunda) halkla istişare ederek recmedilmesine hükmetti. Hz. Ali (r.a.) oradan geçerken kadını gördü. (Hazırlığı görünce): "Bunun hâli nedir?" diye sordu. Kendisine: "Falanca kabileden deli bir kadındır, zinâ yapmıştır. Hz. Ömer, recmedilmesine hükmetmiştir" dediler. Hz. Ali (r.a.): "Kadını geri götürün!" dedi ve Hz. Ömer'e uğrayıp: "Ey mü'minlerin emîri! Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmadı mı: "Kalem (sorumluluk) üç kişiden kaldırılmıştır: Buluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, şifa buluncaya kadar deliden?"²⁰ Hz. Ömer: Evet öyle buyurdu, diye cevap verdi. Hz. Ali sordu: O zaman bu kadını niye recmediyorsun? Hz. Ömer: Yok bir şey, dedi. Hz. Ali: Bu kadını serbest bırak, dedi. Hz. Ömer, kadını serbest bıraktı ve ağlamaya başladı"²¹

Öyle anlaşılıyor ki; Hz. Ömer, söz konusu kadının deli olduğunu bilmiyordu. Aksi takdirde Hz. Ömer'in deli bir kadına zina cezası uygulamak istediği, Hz. Ali'nin ise okuduğu hadisi delil getirerek Hz. Ömer'e engel olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkar ki, Hz. Ömer için böyle bir durum düşünülemez. Zira Hz. Ömer'e, bir deliye ceza verilemeyeceğini bilememesi gibi bir cehalet ve insafsızlık isnat edilemez.

F- ZORDA KALDIĞI İÇİN ZİNA EDEN KADINA ZİNA CEZASI UYGULANMAZ

"Bir kadın Hz. Ömer'e gelerek zina ikrarında bulundu ve dört defa ikrarı üzerine Hz. Ömer, kadının recmedilmesine hükmetti. Olayı duyan Hz. Ali

19 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 494.

20 Bu anlamdaki rivayetler için bkz. Ebû Dâvud, Hudûd 16, (4398, 4403); Tirmizî, Hudûd 7, (1423); Nesâî, Talâk 21, (6, 156); Ebû Dâvud, diğer bir rivayette şu ziyadeyi kaydetmiştir: "...yaş sebebiyle akli fesada uğrayandan...".

21 Ebû Dâvud, Hudûd, 16, (4399, 4400, 4401, 4402); Abdürrezzâk, Musannef, VII, 80.

şöyle dedi: Ey müminlerin emiri! O kadını çağır ve sor, belki bir öz-rü/mazereti vardır. Hz. Ömer, kadını çağırıp sordu: Senin zinan nedir? Kadın anlattı: Ben develerimizden biriyle yolculuk ediyordum. Ortağımız olan adam da kendi devesiyle gidiyordu. Yanıma su aldım fakat benim devemin sütü yoktu. Ortağımız da yanına su aldı fakat onun devesinin sütü vardı. Derken benim suyum bitti. Ortağımızdan su istedim. Fakat o, kendimi ona teslim etmezsem bana su vermeyeceğini söyledi. Neredeyse susuzluktan ölecektim. Çaresiz ona istediğini verdim. Bu açıklamayı duyan Hz. Ali, "Allah-ü Ekber" diye bağırdı ve "Kim azgınlık yapmadan ve aşırı gitmeden zorda kalırsa..."²² ayetini okudu. Ardından da şöyle dedi: Ben bu kadının mazereti olduğu kanaatindeyim".²³

G- LOĞUSA KADININ ZİNA CEZASI ERTELENİR

Hz. Ali insanlara şöyle hitap etmiştir: "Ey insanlar, muhsan olsun veya olmasınlar köle ve câriyelerinize had cezasını uygulayınız. Çünkü Hz. Peygamberin bir câriyesi zina etmiş, o da bana bu câriyeye sopa (celde) cezası uygulamamı emretmişti. Baktım ki kadın yeni loğusa olmuş, ona sopa vuracak olsam öleceğinden korktum. (Sopa vurmadım) ve durumu Hz. Peygambere bildirdim. Hz. Peygamber bana: İyi yapmışsın dedi."²⁴

Bu olayda had cezasının loğusalık mazereti sebebiyle Hz. Ali tarafından ertelendiğini ve bu uygulamanın Hz. Peygamberin beğenisini kazandığını görmekteyiz. Benzer erteleme uygulamaları Hz. Peygamber döneminde başka olaylarda da yapılmış ise de, bu olayda öncelikle Hz. Ali'nin dūruma bakarak kendi başına karar vermiş olması önemlidir. Hz. Peygamber, onun kararını onaylamıştır.

H- HAMİLE KADININ ZİNA CEZASI ERTELENİR

Hz. Ali, Hemedan tarafından zina ettiği için tutup getirilen ve muhsan (dul) olduğu anlaşılan Şurâha adlı kadın için recm kararı vermiş ancak cezanın uygulanması için hamileliğinin sona ermesini beklemiştir.²⁵

I- HZ. ALİ, ZİNA EDEN HİRİSTİYAN KADINI CEZALANDIRMAYIP DİNDAŞLARINA TESLİM ETMİŞTİR

Hz. Ali'nin valilerinden Muhammed b. Ebi Bekir,²⁶ Hz. Ali'ye, Hıristiyan bir kadınla zina eden bir Müslüman erkeğin durumunu sor-

22 Bakara, 2/173; Enam, 6/145.

23 Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 456 (13596). Bu kitabı yayına hazırlayanlar, dipnotta söz konusu hadisin sahih olduğunu belirtirler. Ayrıca bkz. Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VIII, 236.

24 Müslim, Hudûd, 7, 34, (1075); Tirmizî, Hudûd, 13, (1441); Ebû Dâvud, Hudûd, 34, (4473).

25 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 327; Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 420.

26 Muhammed b. Ebî Bekir, Hz. Ali döneminde önce kumandanlığa sonra da valiliğe getirilmiştir. Bkz. Algül, Hüseyin, İslam Tarihi, II, 534, 537.

muştı. Hz. Ali şöyle cevap verdi: "Müslüman erkeğe had cezasını uygula, Hıristiyan kadını da dindaşlarına teslim et."²⁷ Ayrıca Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Zimmîlere zina haddi uygulanmaz".²⁸

Bu olayda Hz. Ali'nin ne amaçla Hıristiyan kadını dindaşlarına teslim ettiğini bilemiyoruz. Bu sebeple bu rivayetten hareketle, Hz. Ali'nin gayri müslimlere herhangi bir ceza uygulanmayacağı görüşünde olduğunu söylemek isabetli olmayacaktır. Muhtemeldir ki o kadının cezasının Hıristiyan cemaat tarafından verilmesini istemiştir. Aksi takdirde gayri müslim suçlular cezasız bırakılmış olur. İkinci rivayette zimmîlere zina haddi uygulanmayacağına ifade edilmiş olması, ta'zîr de uygulanamayacağı anlamına gelmez.

K- CİNSEL ORGANI BULUNMAYAN/ÇALIŞMAYAN ERKEĞE ZİNA CEZASI UYGULANMAZ

Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Bir adam, Rasûlullah'ın (s.a.v.) ümmü veledine²⁹ temas etmekte itham edilmişti. Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Ali (r.a.)'ye : "Git boynunu vur!" diye emretti. Hz. Ali, adama geldiği vakit, onu bir kuyunun içinde (yıkayıp) serinliyor buldu. "Çık dışarı!" diyerek elinden tutup kuyunun dışına çıkardı. Hz. Ali, adamın mecbûb (burulmuş) ve cinsel organından mahrum olduğunu gördü. Artık ona dokunmayıp, durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v) haber verdi. Rasûlullah, onun bu davranışını takdir etti." Bir rivayette Rasûlullah (s.a.v.) şu ilavede bulunmuştur: "Şâhid, gâibin görmediğini görür".³⁰

Bu konuyu Hz. Ali başka bir rivayette şöyle anlatır: Bir Kıptî, Mâriye'ye temas ettiğine dair ileri geri konuşuyordu. Hz. Peygamber bu iş için beni gönderdi. Yanımda kılıç vardı. Kıptî beni görünce korkup bir hurma ağacına çıktı. Ben aşağıdan baktığımda gördüm ki adamın cinsel organı yok. Dönüp Hz. Peygambere durumu bildirdim. Hz. Peygamber buyurdu ki: Cehaletin şifası, sormaktır.³¹

Rivayette kastedilen ümmü veled, Rasûlullah'ın (s.a.v.) Mısırlı câriyesi Mâriye'dir (r.anhâ). Rasûlullah'ın (s.a.v.) ondan İbrahim adında bir oğlu olmuştu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "öldür" emrini, hangi sebeple verdiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Muhtemeldir ki Rasûlullah (s.a.v.) o Kıptî'nin cinsel organının çalışmadığını bildiği halde, insanların dedikodusuna son vermek ve câriyesini töhmetten kurtarmak

27 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 342; İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 159. İbn Hazm, râvilerdeki zayıflık ve meçhullük sebebiyle bu rivayeti sahih görmez.

28 İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 158.

29 Ümmü veled: Efendisinden çocuk doğuran câriye demektir. Diğer câriyelerden farklıdır.

30 Müslim, Tevbe 59, (2771).

31 Muttaki el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 458.

amacıyla Hz. Ali'ye bu emri vermiş ve Hz. Ali'nin müşâhede ile gerçeğin ortaya çıkmasını arzu etmiştir.

L- HÜR İKİ KIZ KARDEŞİ NİKÂHI ALTINDA BİRLEŞTİREN ERKEK CEZALANDIRILIR

"Bir adam yeni müslüman olmuştu ve nikâhı altında iki kız kardeş bulunuyordu. Hz. Ali ona şöyle dedi: Onlardan birisini ayıracaksın, yoksa senin boynunu vururum".³²

Kur'an-ı Kerim'de iki kız kardeşin aynı anda bir erkeğin nikâhı altında bulunması yasaklanmış³³ olmakla birlikte bu yasağı çiğneyenler için bir cezadan bahsedilmez. Hz. Ali'nin recm cezasından değil de boynunu vurmaktan bahsetmiş olması, söz konusu erkeğin kız kardeşe ilişkisini zina olarak görmekle birlikte, akit şüphesi sebebiyle had cezası gerekmediği görüşünde olması şeklinde açıklanabilir. Veya iki kız kardeşe evliliği sürdürmeyi, dinden çıkmak (irtidat) olarak değerlendirmiş olabilir.³⁴

M- CARIYE OLAN İKİ KIZ KARDEŞİ NİKÂHI ALTINDA BİRLEŞTİREN ERKEK CEZALANDIRILIR

Kabîsa b. Züeyb anlatıyor: "Hz. Osman'a (r.a.) bir adam: "Köle olan iki kız kardeş, bir kişinin nikâhı altında birleştirilebilir mi?" diye sordu. Hz. Osman: "Onların bu şekilde nikâhlanmasını bir ayet helal,³⁵ bir ayet de haram³⁶ kıldı. Ben ise, böyle bir şeyi yapmayı sevmem!" dedi. Adam, Hz. Osman'ın yanından çıktı. Resulullah'ın (s.a.v.) ashabından bir kimseye rastladı. Bu meseleyi ona da sordu. O da: "Bana gelince, yetki benim elimde olsa, bunu yapan birini bulduğum takdirde ona mutlaka ibretlik bir ceza veririm!" dedi. İbn Şihâb: "Bu cevabı veren zatın Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) olduğunu zannediyorum" demiştir. İmam Malik ise: "Böyle bir sözü Zübeyr'in (r.a.) söylediği bana ulaştı" demiştir.³⁷

Burada ismi açıklanmayan sahabe zatın Hz. Ali olduğu tahmin edilmiştir. İbn Abdilberr'e göre ravi Kabîsa, Hz. Ali'yi ismen zikretmekten kaçınmıştır. Çünkü râvi Kabîsa'nın dönemin halifesi Abdülmelik b. Merwan'la arası iyiydi. O sıralarda Emevî hanedanı, Hz. Ali'nin (r.a.) ismini bile duymak istemiyor, hele Hz. Osman'a muhalefet eden hususlarda hiç

32 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 165.

33 Nisa, 4/23.

34 Abdullah b. Süleyman, Fıkhu Emîri'l-Mü'minîn, s. 56.

35 Nisa, 4/24. Harp esiri olarak sahip olduğunuz câriyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmek de size haram kılındı... Ayet âmm olduğu için, kardeş de olsalar câriyeler bu ifadeye dâhil edilirler denmiştir.

36 Nisa, 4/23. "... ve iki kız kardeşi birlikte nikahınız altında bulundurmanız da size haram kılındı.

37 Muvattâ, Nikah 34, (6, 538-539).

kızın sürgüne gönderilmesi, fitne olarak yeter”⁵² ifadesi, duruma göre sürgün cezası uygulanmaması gerektiği, yani sürgünün bir had değeri, ta’zîr cezası olduğu görüşünü yansıtmaktadır.

R- KARSINI ZİNA EDERKEN YAKALAYIP ONU VE ERKEĞİ ÖLDÜREN ADAMIN DURUMU

“Şam bölgesinden bir adam, hanımını bir erkekle zina ederken yakalamış ve her ikisini de öldürmüştü. Mesele Hz. Muaviye’ye getirilince o karar vermekte zorlandı ve (Hz. Ali’nin Basra valisi olan) Ebû Musa el-Eş’arî’ye bir mektup yazarak meseleyi Hz. Ali’ye sormasını rica etti. Durum Hz. Ali’ye sorulduğunda onun ilk tepkisi şöyle oldu: Orası (Şam) bizim toprağımız değil ki? Bunu niye bana haber veriyorsunuz? Ebû Musa el-Eş’arî’nin, Hz. Muaviye’nin görüş almak amacıyla kendisine sorduğunu ifade etmesinden sonra Hz. Ali şu cevabı verdi: Ya zina için dört şahit getirir, ya da bütün sorumluluğu üstlenir (kısas olarak öldürülür)”.⁵³

Bu olaydan çıkardığımız öncelikli sonuçlar, zina suçunun ispatı için her zaman (koca olsun başkası olsun) dört şahit gerektiği ve şayet söz konusu koca dört şahit getirebilseydi, zina cezasını kendi infaz etmiş sayılacağı için adam öldürme suçundan yargılanamayacağı hükümleridir. Belki bu kocaya yetkisiz infaz yapmaktan dolayı ta’zîr cezası uygulanabilirdi.

Bir diğer önemli sonuç da, aralarında savaş cereyan etmesine karşın Hz. Muaviye’nin, içinden çıkamadığı fikhî konuları dolaylı yoldan Hz. Ali’ye sormaktan çekinmemesi, Hz. Ali’nin de cevaplamaktan kaçınmamasıdır.

S- RECM CEZASININ UYGULANMASINDA İLK TAŞI VARSA ŞAHİTLER, SONRA DEVLET BAŞKANI ATAR

Hz. Ali, recm cezasında şu usulü takip ederdi: “Şayet zina suçu şahitlerle sabit olmuşsa, önce şahitler taş atar, sonra Hz. Ali atar, sonra da diğer insanlar atardı. Şayet zina suçu ikrarla sabit olmuşsa, önce Hz. Ali taş atar, sonra da diğer insanlar atardı”.⁵⁴

Hz. Ali’nin önce şahitlere taş attırması, onların şahitliğinin doğruluğunu bir de bu yolla teyit ettirme anlamı taşımaktadır. Zira taş atma sırasında birinin çıkıp yalancı şahitlik yaptığını ikrar etmesi muhtemeldir. Diğer insanlardan önce kendisinin atması da, devlet başkanının cezanın infazını başlatması anlamındadır.

52 Abdürrezzâk, Musannef, VI, 312, 315; İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 232.

53 Malik, Muvattâ, IV, 1068; Abdürrezzâk, Musannef, IX, 434; İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 422.

54 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 559.

T- MUHSAN OLMAYANA RECM CEZASI UYGULANMAZ

"Zina ettiğini itiraf eden bir adam Hz. Ali'ye getirildi. Hz. Ali ona: Muhsan oldun mu (hiç evlendin mi)? diye sordu. Adam: Evet, diye cevap verdi. Hz. Ali: O takdirde recm edileceksin, dedi ve adamı hapishaneye koydurdu. Akşam olunca adamı çağırdı ve durumunu insanlara anlattı. Birisi çıkıp şöyle dedi: O adam evlendi ama henüz zifafa girmedi. Bu açıklama üzerine Hz. Ali sevindi, adama had (100 sopa) vurdu, hanımından ayırdı ve kadına mehrin yarısını verdi".⁵⁵ Bu olayda Hz. Ali'ye göre muhsan olmak için sadece nikâh akdinin yapılmasının yeterli olmadığı, cinsel ilişkinin fiilen gerçekleşmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Bir rivayette de şöyle geçer: "Nesebi bilinen bir Kureyşli gençle fücûr (homoseksüellik) işleyen bir adam Hz. Osman'a getirildi. Hz. Osman: Yazık size, dedi ve şahitler nerde, bu adam muhsan mı, diye sordu. Etraftakiler dediler ki: Bu adam evlendi fakat henüz zifafa girmedi. Bu cevap üzerine Hz. Ali, Hz. Osman'a hitaben şöyle dedi: Şayet eşiyile ilişkiye girmiş olsaydı, onu recmetmek helal olacaktı. İlişkiye girmediğine göre, ona sopa cezası uygula."⁵⁶

Hz. Ali zamanında bir kadın zina etmişti. Bu kadın, yeni evlenmiş ancak henüz kocasıyla zifafa girmemişti. Hz. Ali ona yüz sopa vurdu ve Kербela tarafına bir seneliğine sürgüne gönderdi. Bir adam da yeni evli ancak henüz zifafa girmeden zina etmişti. Hz. Ali bu adama da yüz sopa vurmuştu.⁵⁷

U- HANIMININ CARİYESİYLE İLİŞKİYE GİRENE CEZA VERİLMESİ

"Bir adam İbn Mes'ud'a gelip, hanımının câriyesiyle ilişkiye girdiğini söyledi. İbn Mes'ud: Allah senin bu işini gizlemiş, sen de gizle, dedi. İbn Mes'ud'un bu cevabını duyan Hz. Ali şöyle demiştir: İbn Mes'ud'a gelen adam bana gelseydi, onun başına taşla vururdum".⁵⁸ Başka bir rivayette Hz. Ali şöyle demiştir: "İbn Mes'ud, kendisinden sonra neler olduğunu bilmiyor. O adam bana gelseydi, onu recmederdim".⁵⁹ Hz. Ali'nin, câriyesinin hanımıyla ilişkiye giren erkeğe had cezası uygulanması gerektiği; İbn Mes'ud'un ise had cezası uygulanamayacağı ancak ta'zîr cezası uygulanabileceği görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.⁶⁰

55 İbn Ebî Şeybe, Musannef, III, 371; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VIII, 217.

56 Zeylaî, Nasbü'r-râye, VII, 405.

57 Muttaki el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 420.

58 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 521.

59 Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VIII, 240; Abdürrezzâk, Musannef, VII, 344.

60 Tirmizî, Hudûd, 21 (1371).

Hz. Ali'nin yaklaşımı şöyle yorumlanmaktadır: Hz. Peygamber⁶¹ ve ilk üç halife⁶² döneminde İslam toplumunda dindarlık fazlaydı, dünyaya meyil pek yoktu, insanlar fazla bozulmamıştı. Bu sebeple şüpheler, had cezalarını düşürücü bir sebep kabul ediliyordu. Ancak Hz. Ali dönemine gelindiğinde insanlar çok bozulmuştu. Şüphe sebebiyle had cezalarının uygulanmaması, istismarlara yol açıyor ve Hz. Ali, cezaları uygulayarak bu tür istismarları önlemek istiyordu.⁶³

V- GANİMETTEN/HUMUSTAN BİR CÂRIYEYLE İLİŞKİYE GİRENE CEZA VERİLMESİ

Savaşta düşmandan câriye olarak alınan bir kadınla, henüz ganimet taksim edilmeden, ilişkiye giren erkeğe ceza verilip verilmeyeceği hususunda Hz. Ali'den iki farklı rivayet bulunmaktadır:

1- "Bir adam acele edip humustan⁶⁴ bir câriye ile ilişkiye girdi. Savunma olarak da: Bu câriye benim hissemeye düştü zannediyorum, dedi. Bu savunma üzerine Hz. Ali: O adamın bu câriyede hakkı vardır, dedi ve adama ne sopa ne de had cezası uyguladı".⁶⁵

2- "Hz. Ali, humustan bir câriye ile ilişkiye giren bir adama had cezası uyguladı".⁶⁶

Hz. Ali'den gelen birbirine zıt bu iki rivayeti uzlaştırmak için şöyle denilmiştir: Hz. Ali, halifeliğinin ilk zamanlarında mülk şüphesini, had cezasını düşürücü bir sebep olarak görmekteydi. Zamanla insanlar çok bozulunca, mülk şüphesini cezayı düşürücü bir sebep saymadı.⁶⁷ Başka rivayetlerde, daha önce Hz. Ömer döneminde bir gencin, humustan bir câriyeyi ilişkiye zorladığı, bunun üzerine Hz. Ömer'in had cezası olarak genci dövdüğü ve sürgüne gönderdiği ancak câriyeye bir şey yapmadığı ifade edilmiştir.⁶⁸ Diğer taraftan, humusta hakkı bulunduğu şeklindeki bir izahla böyle kişilere had uygulanamayacağı görüşünde olan başka

61 Hz. Peygamberin, hanımının câriyesiyle ilişkiye giren erkeğe had uygulamadığı hakkında bkz. İbn Mâce, Hudûd, 8 (2542).

62 Mesela Hz. Ömer, hanımının câriyesiyle ilişkiye giren erkeğe, adamın cehaleti sebebiyle, recm değil yüz sopa cezası uygulamıştır. Bkz. Buhârî, Kefâlet, 1. Benzer uygulamalar için bkz. Ebû Dâvud, Hudûd, 28 (3866-3868).

63 Abdullah b. Süleyman, Fıkhu Emîri'l-Mü'minîn Ali, s. 55.

64 Humus: Ganimet veya fey gelirlerinden belli kimselere dağıtılmak üzere ayrılan paydır. Bkz. Enfal, 8/41; Haşr, 59/6-7.

65 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 358.

66 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 519.

67 Abdullah b. Süleyman, Fıkhu Emîri'l-Mü'minîn, s. 55-56.

68 Buhârî, İkrâh, 6; Abdürrezzâk, Musannef, VII, 358-359; İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 519.

müçtehitler da vardır.⁶⁹ Söz konusu uzlaştırma girişimi yanında, her olayın kendine has hüküm vermeyi gerektiren özel şartları bulunduğu ihtimalini de göz ardı etmemelidir.

IV- ZİNA İFTİRASI

A- ZİNA İFTİRASI CEZASI İNFAZ EDİLEN KİŞİNİN İFTİRAYI TEKRARLAMASI HALİNDE TEKRAR CEZA VERİLMEZ

"Hz. Ömer, Muğire b. Şu'be'ye zina iftirasında bulunan Ebû Bekre ve arkadaşlarına zina iftirası (kazf) cezası olarak 80 sopa vurdu. Ebû Bekre, aynı iftirayı bir daha yaptı. Hz. Ömer de ona 80 sopa daha vurmak istedi. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi: Ona niçin sopa vuracaksın ki? Daha önce söylediğinden başka bir şey söylemedi ki? Nihayet Hz. Ömer, Ebû Bekre'yi tekrar cezalandırmaktan vazgeçti. Başka bir rivayette Hz. Ali şöyle demiştir: "Şayet ona (Ebû Bekre) vuracaksan, senin arkadaşına (Muğire) da vur".⁷⁰

Bu olayda Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin görüşü istikametinde hareket ettiği görülmektedir. Hz. Ali, cezası infaz edilen Ebû Bekre'nin ikinci defa zina isnadında bulunmasını, önceki yalanının tekrarı olarak görmüş ve dikkate alınmamasını istemiştir. İkinci defa cezalandırmak, cezası infaz edilmiş kişinin şahitliğini geçerli saymak anlamına gelecekti. Hâlbuki sopa cezası uygulanan bir suçlu, tövbe ettiği sabit oluncaya kadar, adalet vasfını kaybeder ve şahitliği⁷¹ geçerli sayılmaz.⁷²

V- LİVÂTA'NIN (HOMOSEKSÜELLİK) CEZASI

İbn Abbâs'ın (r.a.) rivâyetine göre: "Hz. Ali, livâta yapan bir çifti yaktırmıştır".⁷³ Bir kaynakta şöyle geçer: "Halifelerden dört tanesi, homoseksüellik yapanları yaktırmıştır; Ebû Bekir es-Sıddîk, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Zübeyr ve Hişâm b. Abdülmelik."⁷⁴ Hz. Ebû Bekir dönemindeki homoseksüellere yakma cezasının uygulanmasında fikrin Hz. Ali'den çıktığı belirtilmektedir. Rivayete göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Homoseksüellik işini daha önce sadece Lut kaumi yapmıştı. Allah'ın onları nasıl cezalandırdığını⁷⁵ biliyorsunuz. Ben onların yakılmasını uygun görüyorum".⁷⁶

Hz. Ali ve diğerlerinin bu uygulamaları, Hz. Peygamberin "Kimin Lût

69 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 519.

70 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 497, 560.

71 Nur, 24/4.

72 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 560. Dipnottaki açıklamaya bakılmalıdır.

73 İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, VI, 254.

74 Abdülazîm el-Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, III, 198.

75 Bkz. A'râf 8/80; Hûd, 11/82-83; Hicr, 15/74.

76 İbn Kayyim, el-Cevâbü'l-kâfi, s. 118; Mâverdî, el-Hâvî fî fıkhi's-şâfiî, XII, 223.

kauminin sapık işini (homoseksüellik) yaptığını görürseniz, fâili (yapan) de mefûlü (yaptıran) de öldürün"⁷⁷ hadisine, suçluların öldürülmesi açısından kısmen uygun görünmektedir. Ancak öldürmenin diri diri yakma şeklinde olması, hadislerle uygun görülmemiştir. Nitekim Hz. Ali'nin mürted/zındık olan bir takım kişilere yakma cezası verdiğini duyan İbn Abbas şöyle demiştir: "Ben olsaydım onları yakmazdım. Çünkü Hz. Peygamber "Allah'ın azabı ile azap etmeyin" buyurdu. Ben onları öldürürdüm."⁷⁸ İbn Abbas'ın yakma cezası konusunda kendisini eleştirdiğini duyan Hz. Ali şöyle demiştir: "İbn Abbas'ın anası ağladı (yanlış yaptı)".⁷⁹ Hanefiler dışındaki mezhepler genellikle homoseksüelliği zina ile aynı görürler ve muhsan için recm veya muhsan olmayan için sopa cezasından bahsederler. Hanefiler ise, homoseksüelliği zina saymazlar ve onun için had cezası yerine esnek olan ta'zîr cezası öngörürler, tekrar halinde ise suçlunun öldürülmesine fetva verirler.⁸⁰ Yakma işleminin diri diri değil de, öldürmeden sonra ceset üzerinde uygulandığı yorumu, ileride zındıklık/irtidat konusunda ele alınacaktır.

Hz. Ali'nin homoseksüellik yapmanı recm ettiğine dair rivayetler⁸¹ de vardır. Bu rivayetler bazıları tarafından, Hz. Ali'nin yakma görüşünden döndüğü şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu rivayetler, yakmanın recmden sonra yapıldığını bildiren rivayetlerle birlikte düşünüldüğünde, önce recm ile öldürülme ve sonra cesedin yakılması şeklinde bir uygulama yapıldığı anlaşılmaktadır.

VI- HIRSIZLIK

A- HIRSIZLIK CEZASI İÇİN NİSAP

Hırsızlık cezası konusunda Hz. Ali'den şu rivayetler vardır: "On dirhemden azında el kesme cezası yoktur".⁸² "Hz. Ali, çeyrek dinarda el kesme cezası uygulamıştır".⁸³ "Hz. Ali, değeri çeyrek dinar olan demir bir yumurtayı çalan kişiye el kesme cezası uygulamıştır".⁸⁴ "Çeyrek dinar veya on dirhemden aşağısında el kesilmez".⁸⁵ Bütün bu rivayetler Hz. Ali'ye göre el kesme nisabının on dirhem veya çeyrek dinar⁸⁶ olduğunu

77 Tirmizî, Hudûd, 24, (1456); Ebû Dâvud, Hudûd, 29, (4462, 4463).

78 Buhari, Cihad, 149 (2794).

79 Ebû Dâvud, Hudûd, 1.

80 el-Mevsûatü'l-fikhiyye, "Livât" maddesi.

81 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 494; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VIII, 232-233; Abdürrezzâk, Musannef, VII, 363-364.

82 Tirmizî, Hudûd, 16.

83 Tirmizî, Hudûd, 16.

84 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 464.

85 Müttakî, el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 551.

86 Hz. Ömer zamanındaki 10 dirhem (7 miskal) ağırlığı esas alınarak yapılan ayar-

göstermektedir. Başka bir rivayette Hz. Ali'ye atfen geçen "bir dinar veya on dirhemden azında el kesilmez"⁸⁷ sözündeki "bir dinar" ifadesinin doğru şeklinin "çeyrek dinar" olması muhtemeldir. Yani rub'=çeyrek kelimesi düşmüştür. Çünkü yukarıdaki rivayetler o zaman on dirhemden çeyrek dinar değerine yakın olduğunu ifade etmektedir. Son rivayet ise on dirhemden bir dinara yakın göstermektedir. Arada önemli bir fark bulunduğu muhakkaktır.

B- MALIN KORUMA ALTINDA BULUNMASI ŞARTTIR

"Hz. Ali, kuş çalanlara el kesme cezası uygulamazdı".⁸⁸ Muhtemelen gökte uçan sahipli kuşların koruma aklında bulunmadığını düşünmekteydi. Hz. Ali'nin el kesme cezasını uygulanmayışını, kuşun değerinin az olmasına bağlayanlar da olmuştur. Bu görüşe göre değeri yüksek olan kuşlar için el kesme cezası uygulanır.⁸⁹

C- MALIN DIŞARI ÇIKARILMIŞ OLMASI ŞARTTIR

"Hz. Ali'ye, (hırsızlık amacıyla) duvarı delerken yakalanan bir adam getirildi. Ona el kesme cezası uygulamadı".⁹⁰

D- HIRSIZLIK SUÇUNDA ŞAHİTLERİN YANILMASI

"İki kişi, üçüncü bir şahsın hırsızlık yaptığına dair şahitlikte bulundular. Bunun üzerine Hz. Ali (r.a.) adamın elini kesti. Bu iki kişi gidip bir müddet sonra diğer bir adamı getirdiler ve: "Biz hata etmişiz, hırsızlığı yapan o değilmiş, buymuş" dediler. Hz. Ali (r.a.) bunların şahitliğini iptal ederek (getirdikleri ikinci şahıs aleyhinde kabul etmedi. Ayrıca) onlara, önceki (eli kesilen) adamın diyetini yükledi ve şöyle dedi: "Bu işi bilerek yaptığınızı bilsem, ikinizin de ellerini keserdim".⁹¹

E- HIRSIZLIK SUÇUNUN İKİ DEFA İKRARLA SABİT OLMASI

Bir adam Hz. Ali'ye gelip şöyle dedi: "Ey müminlerin emiri! Ben hırsızlık yaptım, onu temizle". Sonra tekrar geldi ve "Ben hırsızlık yaptım" dedi. Hz. Ali ona: "Sen kendi aleyhine iki defa şahitlik yaptın" diyerek adamın elinin kesilmesini emretti. Râvi der ki: "Adamın elini, boynunda asılı halde gördüm".⁹²

---

lamaya göre 1 şer`î dirhem 2,8 gr.; 1 dinar (miskal) yaklaşık 4 gr. olunca, hırsızlık nisabı 28 gr. gümüş veya 1 gr. altına tekabül etmektedir.

87 Abdürrezzâk, Musannef, X, 233. Bazıları rivayetler arasındaki bu farklılığı "söz, amel ve fiilden öncedir" diyerek açıklama yoluna gitmiştir. Bkz. Abdullah b. Süleyman, Fıkhu Emîri'l-Mü'minîn, s. 79.

88 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 530.

89 Abdullah b. Süleyman, Fıkhu Emîri'l-Mü'minîn, s. 79, 80.

90 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 467.

91 Buhârî, Diyât, 21.

92 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 476; Abdürrezzâk, Musannef, X, 191.

F- İKRARDAN BAŞKA DELİLİ BULUNMAYAN HIRSIZLIK SUÇUNDA İKRARDAN VAZGEÇİRMEK İÇİN GAYRET ETMEK

“Bir adam, deve çaldığı iddiasıyla Hz. Ali’ye getirilmişti. Hz. Ali adama: *Senin hırsızlık yapacağını zannetmiyorum, dedi. Adam: Hayır çaldım, diye cevap verdi. Hz. Ali: Belki sana öyle gelmiştir, karıştırmışsındır, dedi. Adam: Kesinlikle çaldım, diye cevap verdi. Bu cevaplar üzerine Hz. Ali: Ey Kanber, al bu adamı götür, ateşi yak, kasabı/celladı çağır, ben gelinceye kadar adamın eli bağlı kalsın, dedi. Hz. Ali, adamın yanına geldiğinde tekrar sordu: Sen hırsızlık yaptın mı? Adam: Hayır, diye cevap verdi. Bu cevap üzerine Hz. Ali, adamı serbest bıraktı”.*⁹³ Bu olayda Hz. Ali’nin, hırsızlık yaptığına dair kendi ikrarından başka delil bulunmayan kişiyi ikrarından vazgeçirmeye gayret ettiği görülmektedir. İşin ciddiyetini anlayan adam, hırsızlık yapmadığını söyleyerek kurtulmuştur.

G- MAHKEMEYE İNTİKAL ETMEYEN HIRSIZLIK SUÇUNDA ARACILIK ETMEK (ŞEFAAT) CAİZDİR

Rivayete göre Hz. Ali, bir hırsız lehine (dava mahkemeye intikal etmesin ve ceza uygulanmasın diye) aracılık yaptı. Kendisine, bir hırsız lehine aracılık mı yapıyorsun dediler. Hz. Ali şöyle cevap verdi: “*Evet, olay devlet başkanına/mahkemeye (İmâm) intikal etmedikçe aracılık yapılabilir. Ancak devlet başkanına intikal ettiyse, (mağdur) affetse bile Allah (mahkeme) affetmez*”.⁹⁴

Hz. Ali’nin bu ifadesi, şikâyete bağlı suçlarda mağdurun ikna ile şikâyetten vazgeçirilebileceğini ancak mahkemeye intikal eden hırsızlık suçunun artık kamu davası mahiyeti kazanması sebebiyle, suçlunun cezasının mağdur tarafından affedilemeyeceğini anlatmaktadır.

H- DÜŞMAN ÜLKESİNDE (DARU’L-HARB) EL KESME CEZASI UYGULANMAZ

Müslümanlardan bir adam, birkaç at çalarak Rum topraklarına kaçmıştı. Bazı Müslümanlar onu yakalayıp (elini) kesmek istediler. Hz. Ali şöyle buyurdu: “*Rum topraklarından çıkıncaya kadar (elini) kesmeyin*”.⁹⁵

I- BEYTÜLMAL’DEN ÇALANA EL KESME CEZASI UYGULANMAZ

Hz. Ali Beytülmal’den, humustan veya ganimetten çalana el kesme cezası uygulamamış ve bunun sebebini “*çalanın bunda hakkı/nasibi var*” diye açıklamıştır.⁹⁶

93 Zeylâî, Nasbü’r-râye, IX, 444.

94 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 461.

95 Abdürrezzâk, Musannef, V, 198.

96 Abdürrezzâk, Musannef, X, 212; İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 524.

J- HIRSIZLIK CEZASININ İNFAZINDA ŞAHİTLER HAZIR BULUNMAZSA CEZA DÜŞER

Hz. Ali'ye bir adam getirildi. İki kişi onun hırsızlık yaptığına şahitlik ediyordu. Hz. Ali diğer insanların işleriyle ilgilenmeye başladı. Yalancı şahitlikte bulunanları şöyle şöyle yaparım, diye tehditte bulundu. Sonra o iki şahidi çağırды ancak adamlar bulunamadı. Bunun üzerine Hz. Ali, getirilen zanlıyı serbest bıraktı.⁹⁷ Şahitlerden ikisi veya birinin hazır bulunmamasından dolayı Hz. Ali'nin el kesme cezasını uygulanmadığına dair başka rivayetler de mevcuttur.⁹⁸

K- HIRSIZLIK SUÇUNUN TEKERRÜRÜ

Hz. Ali hırsız hakkında şöyle demiştir: "Hırsızlık yapanın önce elini keserim, tekrar yaparsa ayağını keserim, tekrar yaparsa hapse atarım".⁹⁹ Hz. Ali, sadece bir el ve tekrarında bir ayak keserdi. Tekrar üçüncü defa hırsızlık yaparsa hapse atar ve cezalandırıldı (tenkil). Hz. Ali şöyle derdi: "Tekraren hırsızlık yapanın (iki elini de keserek), yemek yiyeceği ve temizliğini yapacağı bir elini bırakmazsam, Allah'tan utanırım".¹⁰⁰

Hz. Ömer, bir adam üçüncü kez hırsızlıktan yakalanıp getirilince, onun diğer elini de kesmek istedi. Hz. Ali, adamın bir eli ve bir ayağı kaldı, diyerek ona mani oldu ve ben bunu hapsedeyim, dedi.¹⁰¹ Böylece Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin görüşüne döndüğü anlaşılmaktadır.

L- HIRSIZLIK SUÇUNDA EL VE AYAK NEREDEN KESİLİR?

Semüre b. Abdurrahman demiştir ki: "Hire'de (ayağı) mafsalından (parmak kökündeki eklem yeri) kesilmiş bir adam gördüm. Kim kesti, diye sordum. Dedi ki: Beni sâlih adam Ali kesti fakat bana zulmetmedi (haklıydı)".¹⁰²

M- EL KESME CEZASI GEREKTİRMEYEN HIRSIZLIKTA TA'ZİR CEZASI UYGULANABİLİR

Hz. Ali'ye hırsızlık zanlısı bir adam getirildi. Hz. Ali adama "nasıl hırsızlık yaptın?" diye sordu. Adam bir şeyler anlattı. Hz. Ali, verilen bilgiye göre el kesme cezasının gerekmediğine karar vererek adama birkaç sopa vurdu ve salıverdi.¹⁰³

97 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 561; Müttakî, el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 812.

98 Abdürrezzâk, Musannef, X, 190; Müttakî, el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 549.

99 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 485.

100 Abdürrezzâk, Musannef, X, 186.

101 Abdürrezzâk, Musannef, X, 186.

102 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 528.

103 Abdürrezzâk, Musannef, X, 232.

VII- İÇKİ İÇMEK

A- İÇKİ İÇME SUÇU

Ensardan biri Hz. Ali ile Abdurrahman b. Avf'ı evine davet etmişti. Onlara içki ikram etti. İçki henüz haram kılınmamıştı. Sonra akşam namazına kalktılar. Hz. Ali imam oldu ve Kafirûn suresini okumaya başladı ancak (sarhoş olduğu için) karıştırdı. Bu olay üzerine şu ayet indi: "Ey iman edenler, sarhoşken ne dediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayın"¹⁰⁴ ¹⁰⁵

Hz. Ali, "içkinin azı veya çoğu fark etmeksizin cezası seksen sopa"dır"¹⁰⁶ demiştir. Nebizin¹⁰⁷ cezasının da seksen sopa olduğunu söylemiştir. Sarhoşluğunun nebizden kaynaklandığı söylenen birine "niye (nebizden) sarhoş olacak kadar içtin?" diye çıkmış ve ona seksen sopa cezası uygulamıştır.¹⁰⁸ Hz. Ali'nin, nebizden sarhoşluk vermeyecek kadarını içmenin suç teşkil etmediği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.

B- RAMAZANDA İÇKİ İÇMEK

Şâir Necâsî el-Hârisî, Ramazan'da içki içerken yakalanıp Hz. Ali'ye getirildi. Hz. Ali ona seksen sopa vurdu ve hapse koydu. Ertesi gün haptisten çıkarıp yirmi sopa daha vurdu ve şöyle dedi: "Bu yirmi sopayı, Ramazan'da Allah'a karşı cüret edip oruç tutmadığın için vurdum".¹⁰⁹ Hz. Ali'nin, Ramazanda içki içmeyi ta'zîr suçu olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

C- İÇKİ İÇME SUÇUNUN CEZASI

İçki içme suçunun cezasının ne olduğu hususu oldukça tartışmalıdır. Hz. Ali'nin bu konudaki görüşünü ortaya koyabilmek için Hz. Peygamberden itibaren durumu özetleyen rivayetleri arz etmek gerekmektedir.

"Hz. Peygambere içki içmiş bir adam getirildi. Hz. Peygamber, iki hurma dalıyla ona yaklaşık kırk kere vurdu. Hz. Ebû Bekir de kendi döneminde aynısını yaptı. Hz. Ömer ise ashapla istişare etti. Abdurrahman (b. Avf) şöyle dedi: Hâd cezalarının en hafifi olan seksen sopa vurulsun. Nihayet Hz. Ömer seksen sopa vurulmasını emretti."¹¹⁰

"Huneyn'de iken Hz. Peygamber'e (s.a.v.) içki içmiş bir adam getirildi.

104 Nisâ, 4/43.

105 Ebû Dâvud, Eşribe, 1; Tirmizî, Tefsir, 5.

106 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 501.

107 Kuru üzüm, hurma, bal, arpa, vb. şeylerden suda bekletilerek elde edilen bir içki çeşidi.

108 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 502.

109 Abdürrezzâk, Musannef, VI, 382; Müttakî, el-Hindî, Kenzû'l-ummâl, V, 484; Tahâvî, Beyânü müşkili'l-âsâr, VI, 91.

110 Müslim, Hudûd, 35.

Rasûlullah onun yüzüne toprak saçtı. Sonra ashaba emretti, ayakkabıları ve ellerinde bulunan (değnek, çubuk vs.) başka şeylerle adama "Yeter, çekin ellerinizi" deninceye kadar vurdular. Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra Hz. Ebû Bekir de (r.a.) içki içenlere kırk darbe vurdurdu. Arkadan Hz. Ömer de (r.a.) halifeliğinin başlangıcında kırk sopa vurdurmaya devam etti. Ancak, hilâfetinin son zamanlarında, insanlar azıp fâsıklık artınca, seksen sopa vurdurdu. Hz. Osman (r.a.) ise iki kere hadd uyguladı: Birini kırk, diğerini seksen yaptı. Hz. Osman'dan sonra Hz. Muâviye (r.a.) haddi seksende sâbit kıldı.¹¹¹

Sevr b. Zeyd el-Dîlî anlatıyor: "Hz. Ömer (r. a.), hamr (içki) için uygulanması gereken haddin miktarı hususunda ashapla istişarede bulundu. Hz. Ali (r. a.): "Seksan sopa vurulmasını uygun görüyorum" dedi. Çünkü kişi, içince sarhoş olur, sarhoş olunca hezeyana düşer (saçmalar), hezeyana düştü mü iftira atar. (İftiranın cezası ise 80 sopadır). Böylece Hz. Ömer (r. a.), içki içenler için 80 sopa cezası uyguladı."¹¹² Bu rivayete göre içki cezasının seksen sopaya çıkarılması görüşünün Hz. Ali tarafından Hz. Ömer'e teklif edildiği ve bu teklifin kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer zamanında Şam tarafından bazı kimseler içki içiyor ve içkinin helal olduğunu şu ayetten çıkardıklarını iddia ediyorlardı: "İman edip sâlih amel işleyenlere, yedikleri konusunda bir günah yoktur..."¹¹³ Bunlar yakalanıp Hz. Ömer'e getirildiler. Hz. Ömer onların durumu hakkında etrafındakilerle istişare etti. Sonra Hz. Ömer, Hz. Ali'ye dönerek sordu: "Sen ne diyorsun Ey Ebû'l-Hasen?" Hz. Ali şöyle cevap verdi: "Onları tövbeye çağır, şayet tövbe ederlerse, içki içtikleri için seksen sopa vurursun. Eğer tövbe etmezlerse, boyunlarını vurursun. Çünkü onlar Allah adına yalan söylediler ve Allah'ın izin vermediği bir şeyi din olarak benimsediler." Bu cevap üzerine Hz. Ömer, onları tövbeye çağırdı. Tövbe ettiler ve her birine seksen sopa vurdu.¹¹⁴ Bu rivayet de Hz. Ali'nin içki içme cezasının seksen sopa olduğuna görüşünü teyit etmektedir.

Hz. Osman'ın valilerinden Velîd b. Muğîre, sabah namazının farzını dört rekat olarak kıldırması ve arkasından cemaate "daha devam edeyim mi?" diye sormuştu. İki kişi onun içki içtiğine şahitlik etti. Birisi içtiğini, diğeri de kustüğünü görmüştü. Velîd, Hz. Osman'a getirildi. Hz. Osman: "Ey Ali kalk şu adama sopa vur" dedi. Hz. Ali de yanında bulunan oğlu Hasan'a dönerek: "Ey Hasan, kalk şu adama sopa vur" dedi. Hasan dedi ki: "Bu zor ve hoş olmayan görevi, hilafet nimetlerinden yararlandığımız birine verin de o yapsın". Hasan, bu işi yapmak istemedi. Bunun üzerine

111 Ebû Dâvud, Hudûd, 37, (4487, 4488).

112 Muvattâ, Eşribe, 2, (2, 842); Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VIII, 321.

113 Mâide, 5/93.

114 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 503.

H. Ali: "Ey Abdullah b. Ca'fer, kalk şunu sopala" dedi. Abdullah vurmaya başladı. H. Ali darbeleri sayıyordu. Kırk olunca, dur dedi ve şöyle söyledi: "İçki haddi için, Rasûlullah (s.a.v.) kırk, Ebû Bekir kırk, Ömer seksen sopa vurdular. Hepsi de sünnettir. Bu (kırk) bana daha hoş geliyor."¹¹⁵ Bu rivayet, daha önce H. Ömer zamanında içki içme cezasının H. Ali'nin teklifiyle seksen sopaya çıkarılmasına rağmen, H. Osman zamanında yine H. Ali tarafından kırk sopa olarak uygulandığını ifade etmesi bakımından dikkat çekmektedir.

Umeyr b. Said en-Nehaî anlatıyor: "H. Ali'yi (r.a.) dinledim, şunu söylemişti: "Ben hadd vurduğum kimselerden biri ölecek olsa, içimde üzüntü duymam, ancak içki sebebiyle hadd vurduğum kişi ölürse, onun üzüntüsünü hissederim. Çünkü o (urma sebebiyle) ölecek olsa (yakınlarna) diyet öderim. Zîra H. Peygamber (s.a.v.) içkinin haddi ile ilgili onu (kesin bir miktarı)¹¹⁶ sünnet kılmadı. İçki haddiyle ilgili miktar biz takdir ettik."¹¹⁷ Bu rivayet içki içme suçunda sünnete göre cezanın kırk sopa olduğu, bunun seksene tamamlanmasının yani ikinci kırkın ise ta'zîr kapsamında değerlendirildiğini göstermektedir.¹¹⁸ İslam alimlerinin çoğunluğu tarafından içki içme suçunun cezasının ta'zîr değil de bir hadd olarak değerlendirilmesinin temelinde bu bakış olsa gerektir.¹¹⁹

D- İÇKİ TİCARETİ

H. Ali, bir yerleşim yerine geldiğinde burası hakkında bilgi istemişti. Dediler ki: "Burasının adı Zûrâre'dir. Burada et bulunur ve içki satılır". Bu cevap üzerine H. Ali oraya ateş getirtti ve "tutuşturun, çünkü pislik birbirini yer" diyerek orayı yaktırdı.¹²⁰

VIII- ZINDIKLIK (İRTİDAT/DİNDEN DÖNME)

H. Ali mürted/zındık olan bir takım kişilere yakma cezası verdiğini duyan ve H. Ali'nin Basra valisi olan İbn Abbas şöyle demiştir: "Onun yerinde ben olsaydım onları yakmazdım. Çünkü H. Peygamber "Allah'ın

115 Müslim, Hudûd, 38, (1702); Ebû Dâvud, Hudûd, 36, (4480, 4481).

116 "H. Peygamber onu sünnet kılmadı" tabirindeki zamirle "darbın sıfatı" kastedilmiş olabilir. Yani bu durumda anlam şöyle olur: "Rasûlullah (s.a.v.) kamçı ile dövmeyi sünnet kılmadı, içki içenleri, el, ayakkabı, hurma dalı, elbisenin kenarıyla dövmeyi sünnet kıldı." Beyhakî bu hususa dikkat çekmiştir. Bkz. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, VI, 286.

117 Buhârî, Hudûd, 4; Müslim, Hudûd, 38, (1707); Ebû Dâvud, Hudûd, 36, (4486).

118 Yakın bir yorum için bkz. Abdullah b. Süleyman, Fıkhu emîri'l-mü'minîn, s. 76

119 İçki cezasının had değil, ta'zîr niteliğinde olduğu görüşünü savunan birkaç isim için bkz. Yıldırım, Mustafa, İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası, DEÜİFD, XIV, s. 50, Yaz-Sonbahar, İzmir, 2001. Yıldırım, kamu düzenini tehdit edecek boyutta olmadığı sürece içki içene ceza verilmemesini, işin kul ile Allah arasında kalmasını savunmaktadır. Bkz. a.g.e., s. 51.

120 Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, V, 504.

azabı ile azap etmeyin" buyurdu. Ben onları öldürürdüm. Çünkü Hz. Peygamber "Kim dinini değiştirirse öldürün" diye emretti." ¹²¹ İbn Abbas'ın yakma cezası konusunda kendisini eleştirdiğini duyan Hz. Ali şöyle demiştir: "İbn Abbas'a yazıklar olsun/onun anası ağladı". ¹²² Başka bir rivayette ise İbn Abbas'ın eleştirisine karşı Hz. Ali şöyle demiştir: "İbn Abbas doğru söylemiş". ¹²³

Bu hadisler Hz. Ali'nin yakma cezası verdiğini ifade etmekle birlikte, İbn Abbas'ın yakma şeklinde ceza verilemeyeceğine dair eleştirisine nasıl bir karşılık verdiği hususunda birbirine zıt görünen iki cevabı içermektedir. Bunların nasıl uzlaştırılacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür:

1- Hz. Ali'nin "İbn Abbâs'a yazıklar olsun" sözü, bazı âlimlere göre, İbn Abbâs'ın kendisine itiraz etmiş olmasından Hz. Ali'nin memnun kalmadığını gösterir ve Hz. Ali'nin hadiste gelen yasaklamayı "tahrîmî" değil, daha hafif olan "tenzihi" bir yasaklama şeklinde anlamış olabileceğine delildir. Çünkü Hz. Ali (r.a.), yakmanın caiz olduğuna inanıyordu. Hâlid b. Velîd ve diğer bazı sahabe de bu görüşte idiler. Onlar bu davranışla, kâfirlere karşı şiddetli olmak ve onları caydırmak gayesini güdüyorlardı. Onlara göre Hz. Ali'nin "İbn Abbas'a yazıklar olsun" sözü ile "İbn Abbâs doğru söylemiş" sözü arasında bir çelişki yoktur. Çünkü yazıklar olsun derken, İbn Abbas'ın yakma cezasına kökten karşı çıkmasına karşılık vermiş ve gerektiğinde yakma cezası verilebileceği görüşünü ifade etmiştir. "İbn Abbâs doğru söylemiş" sözüyle de, caiz olmakla birlikte yakma cezasının tenzihi bir yasak olduğunu ifade etmiştir. Yani Hz. Ali, yasak var ama bu tenzihi görüşündedir. ¹²⁴

2- İbn Abdilberr'e göre söz konusu hadis birçok vecihte, Hz. Ali'nin onları öldürttükten sonra yaktırıldığını belirtmektedir. Şu halde Hz. Ali, zındıkları diri diri yaktırmış değildir. Nitekim şu rivayet de yakma işleminin öldürülmeden sonra olduğunu ifade etmektedir: "Şia'dan bir grup Hz. Ali'ye (r.a.) gelerek: "Ey mü'minlerin emîri! Sen O'sun!" dediler. Hz. Ali "(Anlayamadım) ben kimmişim?" diye sordu. Onlar yine "Sen O'sun!" dediler. Hz. Ali tekrar "Size yuh olsun, ben kimmişim?" dedi. Bu ısrar üzerine ağızlarından baklayı çıkarıp "Sen Rabbimizsin!" dediler. Hz. Ali (r.a.) onlara çıkışıp "Yazık size, hemen bu düşünceyi terk edip tövbe edin!" dedi. Ancak onlar tövbeye gelmekten imtina ettiler. O da başlarını vurdu, sonra da "Ey Kanber! Bana odun yığını hazırla!" diye emretti. Yerde onlar için hendekler kazdırdı ve cesetlerini hendeklerde yaktırdı." ¹²⁵

121 Buhârî, Cihâd, 149 (2794).

122 Ebû Dâvud, Hudûd, 1.

123 Tirmizî, Hudûd, 25.

124 İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, VI, 189-191.

125 İbn Abdilberr, et-Temhîd, V, 316-317.

Hz. Ali'nin öldürdükten sonra cesedi yaktığına rivayetlerden biri de şöyledir: “*el-Müstevid el-Aclî adında biri, İslam'dan çıkıp Hıristiyan olmuştur. Utbe b. Ferkad, bu kişiyi tutup Hz. Ali'ye gönderdi. Hz. Ali onu tövbe davet etti ancak tövbe etmemekte ısrar edince onu öldürttü. Hıristiyanlar, otuz bin (dirhem veya dinar) karşılığında cesedini teslim almak istediler. Ancak Hz. Ali, cesedi onlara vermedi ve yaktı.*”¹²⁶ Bu rivayet, yakma işleminin canlı iken değil de ceset üzerinde icra edilmiş olmasını açıkça ifade etmiş olması bakımından önemlidir.

Hz. Ali'nin mürtedlere/zındıklara boynunu vurma şeklinde öldürme cezası verdiği dair başka rivayetler de mevcut olup bu rivayetlerde yakmaktan bahsedilmemiş olması da, yakma işlemi uygulanan olaylarda yakmanın diri diri değil de öldürmeden sonra olduğuna dair delil olabilir. Bu rivayetlerden ikisi şu şekildedir:

“*Muhammed b. Ebi Bekir Hz. Ali'ye, müslümanlıktan çıkıp zındık olan iki erkeğin durumunu sormuştu. Hz. Ali şöyle cevap verdi: Şayet tövbe ederlerse (kurtulurlar), tövbe etmezlerse boyunlarını vur.*”¹²⁷

“*Hz. Ali'ye bir yaşlı bir adam getirildi. Önceden Hıristiyan iken müslüman olmuş, sonra da İslam'dan çıkmıştı. Hz. Ali ona sordu: Herhalde bir mirası almak için İslam'dan çıktın, sonra tekrar İslam'a dönecektin? Adam: Hayır, diye cevap verdi. Hz. Ali şöyle dedi: İslam'a dön. Herhalde bir kadına talip oldun ama o kadını (Müslüman olduğun için) sana vermediler. Sen de onunla evlenmek için İslam'dan çıktın, sonra tekrar İslam'a dönecektin? Adam yine: Hayır, diye cevap verdi. Hz. Ali tekrar: İslam'a dön, dedi. Adam dönmekte ısrar edince Hz. Ali, boynunun vurulmasını emretti. Mirası da, müslüman olan çocuklarına dağıtıldı.*”¹²⁸

IX- KISAS-DİYET

KÂFİRİ ÖLDÜREN MÜSLÜMANA KISAS UYGULANMAZ

Ebû Cuheyfe (r.a.) anlatıyor: “*Hz. Ali'ye “Ey mü'minlerin emîri! Yanınızda, Kur'an'da bulunmayan yazılı bir şey var mı?” diye sormuştum. Şöyle cevap verdi: “Hayır! Dâneyi yar(ıp ondan filizi çıkar)an ve insanı yaratan Zat'a yemin olsun ki: Bildiğim şeyler, Allah'ın, Kur'an'da olanı anlamak üzere kişiye verdiği anlayış ve bir de şu sahifede bulunanlardır. “Peki, bu sahifede ne var?” dedim. “Diyet(le ilgili ahkâm), esirlerin hürriyete kavuşturulması (ile ilgili tavsiye ve teşvik), kâfir mukâbilinde müslümanın öldürülmeyeceği!” cevabını verdi.*”¹²⁹

126 Abdürrezzâk, Musannef, X, 170.

127 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 342.

128 Abdürrezzâk, Musannef, VI, 105; X, 169-170, 339.

129 Buhârî, Diyât, 31, İlm 39, Cihad, 171; Tirmizî, Diyât, 16, (1412); Nesâî, Kasâme,

Bir başka rivayette şöyle geçer: “..... Haberiniz olsun: Mü'min, kâfir mukâbilinde öldürülmez; ahd (antlaşma) sahibi de antlaşma müddeti esnasında (küfrü sebebiyle) öldürülmez. Kim bir cinayet işlerse sorumluluğu kendine aittir. Kim bir cinayet işler veya câniyi himaye ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun!”¹³⁰

X- SUÇ VE CEZALARLA İLGİLİ GENEL KONULAR

* “Had cezası uygulandıktan sonra devlet başkanının (İmam) suçluyu hapsedmesi zulümdür”¹³¹ Bu ifade, had cezalarına ilave olarak başka bir ceza verilemeyeceğini anlatmaktadır.

* İslam tarihinde günümüz manasıyla ilk hapisane yaptıran Hz. Ali'dir. Daha önce Hz. Peygamber zamanında ve Hz. Ali dönemine kadar suçlular, kuyu, dehliz, mescit ve ev odaları gibi yerlerde hapsedilirlerdi.¹³²

* Hz. Ali demiştir ki: “Kim bir suç işler de bu sebeple ona had cezası uygulanırsa, uygulanan ceza onun suçuna keffarettir. (Ahirette aynı suçtan tekrar cezalandırılmayacaktır)”¹³³ Abdurrahman b. Ebi Leyla derki: Hz. Ali, Şurâha'yı recm ettiği zaman ben de yanındaydım. “Bu kadın çok kötü bir durumda öldü” dedim. Bu sözüm üzerine Hz. Ali, elindeki bir sopayla bana vurdu. “Ne yapıyorsun beni acıttın” dedim. Hz. Ali dedi ki: “Seni acıttım zira bu kadın artık ebediyen azap görmeyecektir. Çünkü yüce Allah'ın Kur'an'da indirdiği¹³⁴ bir had cezası suçluya uygulandığı zaman, onun günahına keffâret olur. Bu durum, borcun ödenerek kapanmasına benzer”¹³⁵ Hz. Peygamberin bu anlamdaki birçok hadisi, Huzeyme b. Sâbit, Ubâde b. es-Sâmit ve Hz. Ali gibi sahabe tarafından rivayet edilmiştir.¹³⁶ Bu tür rivayetler, âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından zahir anlamıyla yorumlanırken; özellikle Hanefiler, had cezalarının günahı düşürme gibi bir fonksiyonu olmadığı, günahın ancak tövbe ile düşeceği gibi yorumlarla bu hadisleri tahsis etmişlerdir.¹³⁷

12, (8, 23).

130 Ebû Dâvud, Diyât, 11, (4530); Nesâî, Kasâme, 8, (8, 19).

131 Müttakî el-Hindî, Kenzû'l-ummâl, V, 401.

132 Atar, Fahrettin, İslam Adliye Teşkilatı, s. 220; Şelebî, Ebû Zeyd, Târihu'l-hadâratî'l-islâmiyye, s. 119.

133 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 328; Müttakî el-Hindî, Kenzû'l-ummâl, V, 570. Hz. Ali bu anlamda bir hadisi Hz. Peygamberden merfû olarak nakletmektedir. Bkz. Tirmizî, İmân, 11.

134 Recm cezası elimizdeki Kur'an'da yoktur. Hz. Peygamberin sünnetiyle sabittir.

135 Abdürrezzâk, Musannef, III, 537. Yakın anlamda başka bir rivayet için bkz. İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 559.

136 Buhârî, İman, 9; Tirmizî, İman, 10.

137 Geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. Esen, Hüseyin, “İslam Hukukunda Cezaların Keffâret Olması”, İslamî Araştırmalar Dergisi, Cilt: 16, Sayı:2, Ankara 2003, Sayfa: 217-231.

* Had cezası uygulanırken ölen kişiye diyet ödenmez. Hz. Ali şöyle demiştir: “Zina, hırsızlık veya zina iftirası haddi uygulanan kişi bu sebeple ölürse, diyetini ödemek gerekmez”.¹³⁸ Ancak içki cezası konusunda şöyle demiştir: “Kendisine had cezası uygulanırken ölen hiçbir kimse için içimde rahatsızlık duymam. Ancak içki içenin durumu farklıdır, onun diyetini öderim çünkü Hz. Peygamber bunu (içki cezası) sünnet kılmamıştır”.¹³⁹

* Sopa cezasını uygulayan memur fazla vurursa, kendisine kısas yapılır. “Bir adam Hz. Ali’ye gelip sopa cezası gerektirecek bir suç işlediğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ali: Ey Kanber, bu adamı çıkar ve sopa cezasını uygula, dedi. Bir süre sonra sopa yiyen adam gelerek: Bana üç sopa fazla vurdu, dedi. Hz. Ali, Kanber’e sordu: Doğru mu söylüyor? Kanber: Doğrudur Ey müminlerin emiri, dedi. Hz. Ali sopa yiyen adama hitaben: Sopyayı al ve (Kanber’e) üç defa vur, dedi. Kanber’e dönerek de: Sopa cezası uygularken hadleri/sınırları aşma, buyurdu”.¹⁴⁰

* Hz. Ali, zina dışındaki iftira ve ta’rizlerde ta’zîr cezası uygulamıştır. Hz. Ali şöyle demiştir: “Bana ulaştığına göre bazıları beni Ebû Bekir ve Ömer’e üstün görürlermiş. Kim böyle bir şey söylese o iftiracıdır. Ona iftira cezası veririm”. Başka bir rivayet şöyledir: “Herkim beni Ebû Bekir ve Ömer’e üstün görerek karşıma getirilirse, ona iftira atan kişiye uygulanacak (seksen) sopa cezasını uygulayım”.¹⁴¹

* Sopa vurma şekli ve vurulmayacak yerler konusunda Hz. Ali, sopa vuran görevliye şöyle demiştir: “Vur ve her organın hakkını ver fakat yüze ve cinsel organlara vurma”.¹⁴² Yani hep aynı yere vurma, omuz, sırt ve kabalar gibi yerlere dağıt demek istemiştir. Başka bir rivayette Hz. Ali, içki içen bir adama sopa vuran görevliye şöyle demiştir: “Vur fakat onun ellerini serbest bırak, kendini koruyabilsin”.¹⁴³

* Hz. Ali’ye göre ceza ve kısas-diyet davalarında kadınların şahitliği kabul edilmez.¹⁴⁴

SONUÇ

Hz. Ali, genç yaşında Hz. Peygamber tarafından kadı olarak tayin edilmiş ve kendisinden önceki üç halife döneminde de fiilen başkadılık

138 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 389; Beyhakî, es-Sünenü’l-kübrâ, VIII, 68.

139 Buhârî, Hudûd, 4; Müslim, Hudûd, 8; İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 389; Abdürrezzâk, Musannef, VII, 378.

140 İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 448.

141 İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 286.

142 Beyhakî, es-Sünenü’l-kübrâ, VIII, 327; İbn Ebî Şeybe, Musannef, VI, 538. Burada benzer ifadeleri Hz. Ömer’in de söylediği aktarılır.

143 Abdürrezzâk, Musannef, VII, 370.

144 Abdürrezzâk, Musannef, X, 186.

görevini yürütmek suretiyle önemli hukukî hükümlere imza atmıştır. Verdiği hükümler, takdir ve hayranlıkla karşılanmıştır. Siyasî hasmı olan ve savaşta karşı karşıya geldiği Hz. Muaviye'nin hukuki sorularını çözmekten de kaçınmamıştır.

Hz. Ali'nin zina, zina iftirası ve hırsızlık gibi suçlar için hükmettiği cezalar, Kur'an ve sünnete uygunluk arz etmektedir. Bu bağlamda Hz. Ali, zina eden muhsan kişi için recm cezası, muhsan olmayan için de yüz sopa cezasına hükmetmiştir. Muhsan sayılmak için sadece nikâh akdini yeterli görmeyip, cinsel birleşmenin fiilen gerçekleşmesi şartını aramıştır. Muhsan için sopa ve recm cezalarını; muhsan olmayan için de sopa ve sürgün cezalarını birlikte uygulamıştır. Hz. Ali'ye göre zina suçu, şahitler, ikrar veya evli olmayan kadının hamileliği ile ispat edilebilir. Akit şüphesi veya mahalde şüphe bulunduğu takdirde zina suçu oluşmaz. Mecnuna, ikrah altında bulunana ve cinsel organı bulunmayan/çalışmayan erkeğe zina suçu sebebiyle had cezası uygulamamıştır. İki kız kardeşi aynı anda nikâhı altında bulunduran erkeğe ölüm cezası vereceğini ilan etmiştir. Asgarî hamilelik süresini, ilgili ayetleri derin bir vukûfiyetle yorumlayarak altı ay olarak belirlemiştir. Zina iftirası suçundan dolayı cezası infaz edilen kişinin, aynı ithamı tekrarlamasını, yalancılığının tescillenmiş olması gerekçesiyle, iftira olarak değerlendirmemiştir.

Hz. Ali, homoseksüellere ve zındıklara/mürtedlere öldürme cezası uygulamıştır. Homoseksüelleri recmettiği rivayetleri de vardır. Bu tür kişilerin yakıldığına dair rivayetler, bazı âlimler tarafından yakılmanın diri diri yapılmış olduğu şeklinde yorumlanmış ve yakma cezasının meşrûluğu savunulmuş ise de; diğer bazı âlimler tarafından, bu kişilerin öldürülmesinden sonra cesetlerinin yakıldığı şeklinde anlaşılmış ve diri diri yakma cezası meşrû görülmemiştir. İkinci yorumun delillerinin daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Ali, hırsızlık suçlusuna el kesme cezası tatbik etmiştir. Hırsızlık nisabı olarak on dirhem veya çeyrek dinarı ölçü almıştır. Malın koruma altında bulunması ve dışarı çıkarılması şartlarını aramıştır. Failin kendiliğinden iki defa ikrarını, hırsızlık suçunun ispatı için yeterli görmüş ancak ikrardan başka delil olmayan hallerde, kişiyi ikrarından vazgeçirmeye gayret etmiştir. Henüz mahkemeye intikal etmeyen hırsızlık suçunda aracılık ederek, mahkemeye intikal etmeden meselenin çözülmesini arzu etmiştir. Hırsızın ilk suçunda bir elini, ikinci suçunda bir ayağını kesmiş, üçüncü suçunda ise el veya ayak kesmek yerine hapis veya diğer tür cezaları uygun görmüştür.

Hz. Ali, zina ve hırsızlık gibi suçlarda, had cezasının uygulanma şartlarının tam olarak oluşmadığı durumlarda esnek özelliğe sahip olan ta'zîr cezası ve özellikle sopa cezası uygulamıştır.

İçki içme suçunun cezası olarak kırk veya seksen sopa vurdurmuştur. Kırk sopayı Hz. Peygamberin sünneti, bunun seksene tamamlamayı ise kendi kararı olarak açıklamaktadır. Ramazan'da içki içene yirmi sopa vurdurmuştur.

İslam tarihinde günümüz manasıyla ilk hapisane yaptıran Hz. Ali'dir.

Hz. Ali'nin hikmetli sözlerinden biriyle bitirelim: “Gerçek fakîh/âlim, insanları Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe sevk etmeyen, Allah'ın azabından onları emin kılmayan, ilâhî yasaklar konusunda onlara ruhsat kapısını açmayan ve Kur'ân'ı bırakıp da başka bir şeye rağbet etmeyen kimsedir. Haberiniz olsun, anlayış ve kavrayışın olmadığı bir ilimde hayır yoktur. Dikkat edin, düşünüp ibret dersi çıkarılmayan bir Kur'an okuyuşunda hayır yoktur. Yine tefekkürün olmadığı bir kullukta da hayır yoktur”¹⁴⁵

KAYNAKLAR

Abdullah b. Süleyman, *Fıkhu emîri'l-mü'minîn ali b. ebî tâlib fi'l-hudûdi ve'l-cinâyâti ve eseruhû fi't-teşrîi'l-cinâiyyi'l-islâmî*, Riyad, 1425/2004.

Abdülazîm el-Münzirî (ö. 656 h.), *et-Terğîb ve't-terhîb*, (Tahkîk: İbrahim Şemsüddîn), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1417 h.,

Abdürezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826, *Kitâbü'l-musannef*, (Tahkik: Habiburrahman el-A'zamî), yy., ty. el-Mektebetü's-şâmile v. 2.11 programındaki nüshadır.

Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, İstanbul 1986.

Atar, Fahrettin, *İslam Adliye Teşkilatı*, Ankara 1991.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, Daru'l-fikr, Beyrut, ty.

----- *el-Meüsûatü'l-fikhiyye*, Vizâratü'l-Evkâf el-Küveytiyye, Kuveyt.

Esen, Hüseyin, “İslam Hukukunda Cezaların Keffâret Olması”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:2, Ankara 2003, Sayfa: 217-231.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî el-Kurtubî (ö. 463/1071), *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb* (Tahkik: Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire, ty.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî el-Kurtubî (ö. 463/1071), *et-Temhîd, limâ fi'l-muvattâ' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, (Tahkik: Mustafa el-Alevî ve Muhammed el-Bekrî), Müessesetü Kurtuba, ty.

İbn Abidin (ö. 1252/1836), *Hâşiyetü reddi'l-muhtâr ala'dürri'l-muhtâr*,

145 İbn Abdilberr, *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb*, II, 811; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, s. 211.

- Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.
- İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), *Kitâbü'l-musannef*, Beyrut 1409/1988.
- İbn Hazm (ö. 456/1062), *el-Muhallâ*, Daru'l-fikr, Beyrut, ty.
- İbn Kayyim, Şemsüddîn Ebû Abdillâh el-Cevziyye (ö. 751/1350), "*el-Cevâbü'l-kâfi limen seele ani'd-devâi's-şâfi (ed-Dâü ve'd-devâü)*", Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Kesir (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Tahkik: Ali Şîrî, 1408/1988.
- İbnü't-Türkmânî Ebü'l-Hasan Alaeddin, *el-Cevheru'n-nakî fi'r-red ale'l-beyhakî*, Daru'l-fikr, Beyrut, ty.
- İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, ty.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay el-Hüsni el-İdrîsî (ö. 1382/1962), *et-Terâtibü'l-idâriyye*, Beyrut, ty.
- Malik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvattâ*, Tahkik: Mustafa el-Azami, yy., 1425/2004.
- Mâverdi Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *el-Havî fi fıkhi's-şâfi*, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1414/1994.
- Müttakî el-Hindî (ö. 975/1567), *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-efâl*, Beyrut, 1409/1989.
- San'ânî Ebû İbrâhim İzzeddin Emir es-San'ani, (ö. 1182/1768), *Sübülü's-selâm şerhi bülûgü'l-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm*, Dâru'l-Hadîs, ty.,
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman (ö. 911/1505), *Târîhu'l-hulefâ* (Tahkik: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Beyrut 1416/1995.
- Şelebî, Ebû Zeyd, *Târîhu'l-hadâratî'l-islâmiyye ve'l-fikri'l-İslâmî*, Kahire, 1964.
- Taberî Ebû Cafer İbn Cerir (ö. 310/923), *Târîhu't-taberî*, Leiden, 1879.
- Tahâvî Ebû Ca'fer (ö. 321/933), *Beyânü müşkili'l-âsâr*, (Tahkik: Şuayb el-Amavud), ty., yy. el-Mektebetü's-şâmile v. 2.11 programındaki nüshadır.
- Yıldırım, Mustafa, "*İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası*", DEÜİFD, XIV, s. 50, Yaz-Sonbahar, İzmir, 2001.
- Zeylâî Hâfız Abdullah b. Yûsuf (ö. 762/1361), *Nasbü'r-râye fi tahrîci ehâdîsi'l-hidâye*, el-Mektebetü's-şâmile v. 2.11 programındaki nüshadır.